

KERÉKNYOMOK

TÁRSADALMI, ORIENTALISZTIKAI ÉS BUDDHOLÓGIAI FOLYÓIRAT

2022

TARTALOM

TANULMÁNYOK

- 3 **Zsolnai László**
A buddhista közgazdaságtan
horizontja
- 14 **Farkas Attila Márton**
A buddhizmus neuralgikus pontja
– az *anátman*
- 48 **Tenigl Takács László**
Ébredés a szavakból
– a mindfulness kommunikáció
„akkor” és ma

VISSZAEMLÉKEZÉSEK

- 68 **Hidas Gergely**
– Szántó Péter-Dániel
– Helmut Tauscher
Bethlenfalvy Géza (1936–2021)
- 71 **Sárközi Alice**
A lélek visszahívása a mongol
hiedelemvilágban
- 81 **Kelényi Béla**
Tizenöt démon,
avagy egy kutatás története

- 103 **Gelle Zsóka**
A magától keletkezett fény
– narratívák a Szvajambhú *sztúpa*
kultuszában
- 116 **Kuzder Rita**
A szerzetesi képzés fokozatai
Tibetben
- 132 **Majer Zsuzsa**
A *Keselyűhívás* halotti
szertartásának szövegei
Mongóliából

KRITIKÁK, RECENZÍÓK

- 164 **Felföldi Szabolcs**
A közép- és dél-ázsiai hunok
kutatásának legújabb eredményei
[*Hunnic Peoples in Central and
South Asia. Sources for their
Origin and History.*
Ed. Dániel Balogh. Groningen:
Barkhuis, 2020.]
- 181 Summaries in English

A szerzetesi képzés fokozatai Tibetben

A cikk a tibeti buddhista filozófiai tanulmányok során szerzhető szerzetesi képzési fokozatok kialakulásának történetét, fejlődését és fajtáit ismerteti. Már a tibeti buddhizmus korai szakaszában a buddhista *szútrák* és ezek kommentárjai játszották a fő szerepet a szerzetesi képzésben. A kolostoregyetemeken a tanulmányok elvégzése után megszerezhető fokozatok rendszere a mai napig fennáll, bár az idők folyamán változott és finomodott. A tanulmány tibeti nyelvű forráson alapul, és több tanulmányt és kutatást felhasználva mutatja be a kialakult vizsgarendszert egészen napjainkig, és a megszerezhető egyes fokozatokat, azok szükséges feltételeit, példákkal színesítve. Továbbá a napjainkban már jól ismert különböző *gese* fokozatok kialakulását, jelentését és az egyes vizsgák mibenlétét részletezi.

Kulcsszavak: tibeti buddhista filozófia, szerzetesi képzési fokozatok, *dakor*, *kazsi*, *kacsu*, *lingsze*, *rabdzsam*, *gese hlaram*, *gese chogram*, *gese lingsze*, *gese rigram*, *gese doram*, *menram*, *ngagram*

A tibeti buddhista filozófiában a képzés fokozatai a *szútrák* és kommentárok mély ismeretén és megértésén alapszanak. Már a tibeti buddhizmus korai szakaszában, a 8–9. században a buddhista *szútrák* és ezek kommentárjai játszották a fő szerepet a szerzetesi képzésben. Az alapvető tanulmányok elvégzése után megszerezhető fokozatok rendszere a mai napig fennáll, s bár az idők folyamán alakult és finomodott, maga a rendszer változatlan maradt.

A fordítási irodalom kezdete és kialakulása

A magas szintű szerzetesi képzés kialakulásához elengedhetetlenül szükséges volt a fordítási irodalom létrejötte. A 7. század közepétől az első tankirály, Szongcen Gampo (t. *srong btsan sgam po*,¹ 569–649/650) idején és kérésére Thönmi Szambhóta (t. *thon mi sam bho ta*, 619?–?) tibeti írást és a nyelvtant írásba foglaló munkája nyomán megindult a szanszkrit nyelvű buddhista szövegek tibeti nyelvre fordítása. Minden tibeti tudós fordító, *locawa*² (t. *lo tsa ba*) mellett

1 A tibeti nevek átírása Kuzder (megjelenés előtt) alapján.

2 Bizonytalan etimológiájú elnevezés: tibeti értelmezései között szerepel a „kétnyelvű” (t. *skad gnyis smra ba*), illetve „a világ szeme” (t. *'jig rten mig*).

két szanszkrit tudós, *pandita*³ (sz. *paṇḍita*) dolgozott, hogy minél pontosabb fordítások szülessenek, az elkerülhetetlenül kialakult terminológiai eltérések rendezésére pedig különböző kötelező változtatásokat rendeltek el az uralkodók. Három nagy revízió ismert, melyek keretein belül bizonyos nyelvtani kérdéseket, helyesírási szabályokat rendeztek,⁴ a legnagyobb érdemük mégis a buddhista terminológia egységesítése volt.

A 8. században a második tankirály, Thiszong Decen (t. *khri srong lde btsan*, 742–755–797 vagy 804) meghívására jeles indiai tudósok érkeztek az országba a buddhista tanítások népszerűsítésére, tanítására. Többek között Sántaraksita (sz. *Śāntaraksita*, t. *zhi ba tsho*, 725–788) és a tantrikus jögi, Padmaszambhava (t. *pad ma 'byung gnas*, 717–762). Az ötibeti *Bazse*⁵ (t. *sba bzhed*) krónika szerint⁶ Sántaraksita ebben a korai szakaszban a tizennyolc *dhātúról* (t. *kham s bco brygad*) és a függő keletkezésről (t. *rtan 'brel yan lag bcu gnyis*) tanított. Az ő javaslatára kezdtek meg 763⁷ körül a Szamje (t. *bsam yas*),⁸ az első buddhista kolostor építését Tibetben, ami 775-ben készült el, miután Padmaszambhava megszelídítette a helyi démonokat, akik akadályozták az építkezés előrehaladását. Itt szentelték fel az első szerzeteseket. Sántaraksita biztatására és javaslatára fordítottak le tibetire sok *mahájána szútrát*, mint pl. a *pradnyápáramitá* (sz. *prajñāpāramitā*, t. *shes rab kyi pha rol tu phyin pa*), több *hínajána szútrát*, kommentárokat, valamint *abhidharma* (t. *chos mngon pa*),⁹ *pramána* (sz. *pramāṇa*, t. *tshad ma*),¹⁰ *jógácsára* (sz. *yogācāra*, t. *rnal 'byor spyod pa*),¹¹ *madhjamaka* (sz. *madhyamaka*, t. *dbu ma*)¹² és más szövegeket. A lefordított szövegekből három nagy katalógust hoztak létre: a *Cshimphuma* (t. *mchim phu ma*), a *Pangthangma* (t. *'phang thang ma*) és a *Denkarma* (t. *ldan dkar ma*) gyűjteményeket. Az első kettő már nem létezik, de a *Denkarma* megtalálható a tibeti kánon *Tengyur* (t. *bstan 'gyur*) részében.¹³

Az utóbbi szerint egy magasabb tanulmányi intézet, a Buddha tanításainak gyülekezete (t. *bcom ldan 'das kyi ring lugs kyi 'dun sa*)¹⁴ irányította a fordítási munkát, eldöntötte, hogy mely szövegeket kell lefordítani, illetve a már kialakulni látszó buddhista terminológiát felügyelte.¹⁵

3 A buddhista filozófia mestere, tudósa, jelentése „tanult”.

4 Kuzder 2021: 12–15.

5 Ötibeti nyelven írt beszámoló a Ba-család szempontjából, a *vadzsrájána* buddhizmus tibeti megalapításáról és a Szamje kolostor létrehozásáról Thiszong Decen király (ur. 755–797/804) uralkodása alatt, Ba Szelnang (t. *dba' gsal snang* vagy *sba gsal snang*) állítólag a király udvarának tagja volt. A szöveg legkorábbi ismert változata a British Library-ben őrzött két, a 9. vagy a 10. századból származó kéziratröredék.

6 Stein 1961.

7 *A Tang Annals* (941) szerint ekkor készült el.

8 Az „Elképzelhetetlen” nevű kolostort Thiszong Decen építtette Sántaraksita és Padmaszambhava irányításával, 775-ben készült el és 779-ben avatták fel. Erről lásd Kelényi 2012.

9 A magasabb bölcsesség képzésére, valamint a metafizika és kozmológia tanulmányozására vonatkozó tanítások és értekezések összessége. Részletes elemzést ad a létezés alapelveiről és az elme mechanizmusáról. Nyugaton az *abhidharmát* általában az úgynevezett buddhista pszichológia magjának tekintik.

10 Episztemológia és logika.

11 A joga gyakorlata, a buddhista filozófia és pszichológia egy jelentős iskolája, amely a fenomenológiára és az ontológiára helyezi a hangsúlyt meditatív- és jógagyakorlatokon keresztül.

12 A buddhista filozófia és gyakorlat hagyománya, amelyet Nágárdzsuna (sz. Nágārjuna) indiai filozófus alapított i.sz. 150–250 körül.

13 Tarab 2000: 5.

14 „Go Chodrub enjoyed Tibetan royal patronage, earning the rank of “chief translator” (*shu chen gyi lo tsa ba*) and *Master of Long Lineage* (*ring lugs pa / chos bcom ldan 'das kyi ring lugs kyi mdun sa*).” – azaz Gö Cshödub (t. *'gos chos grub*, 755–849) fordítóról említi az idézett szövegrészlet, hogy a hosszú hagyományvonal mestere volt. <https://treasuryoflives.org/biographies/view/Go-Chodrub/13634> [megtekintve 2022.07.22.] (Ezen az oldalon ellenőrizhető a lámák nevei, születési és halálzási évei.)

15 Tarab 2000: 5.

A 9. században Langdarma (t. *glang dar ma* vagy *'u dum btsan*, 836–842) erőszakos uralkodása idején mindenféle buddhizmussal kapcsolatos tevékenység megtorpant, mivel a király bön hívő lévén üldözte a buddhizmust.

A 11. században a második megtérés, a *cshidar* (t. *phyi dar*) idején újraéledt a buddhizmus Tibetben. Lelkes fiatalembereket küldtek Kasmírba, a szanszkrit nyelv és a buddhizmus tanulmányozására. Egyikjük Rincshen Zangpo (t. *rin chen bzang po*, 958–1055), a „Nagy Fordító” volt, aki nagyon sok *szútrával*, *tantrával* és kommentárral tért vissza Indiából. Ebben az időben alapította meg Guge királya, Hla Lama Jese Ö (t. *lha bla ma ye shes 'od*, 947–1019/1024) a Tholing (t. *mtho gling*)¹⁶ kolostort, ahol Rincshen Zangpo lett az apát.

Hla Lama Jese Ö és unokaöccse, Dzsangcshub Ö (t. *byang chub 'od*, 959–1040) meghívására 1042-ben érkezett Tibetbe, a Guge királyságba Vikramasilából (sz. *Vikramaśīla*)¹⁷ Atísa (sz. *Atīśa*, t. *dpal mar me mdzad*, 982–1054). Pár évi ott tartózkodása alatt tisztázta a buddhista tanításokban addigra kialakult félreértéseket és rendezte a *szútra*- és a *tantrakövetők* közötti vitát.¹⁸

Atísa tanítványai alapították meg a *kadam* (t. *bka' gdams*)¹⁹ iskolát. Itt és az ugyancsak a 11. században alapított *szatya* (t. *sa skya*)²⁰ hagyományban fejlődött ki a buddhista filozófia, és rendszeresítették az oktatását az indiai minta szerint.²¹ A filozófiai oktatás strukturálásának egyik úttörője, Ngo Loden Serab (t. *ngo blo ldan shes rab*, 1059–1109) a *kadam* hagyomány követője volt. A Szangphu Neuthog (t. *sangs phu ne'u thog*) kolostorban²² ő vezette be a magas szintű buddhista filozófiai tanulmányokat, mely a *pradnyáparamitá*, a *vinaja* (t. *'dul ba*)²³, a *pramána* és az *abhidharma* szövegeket foglalta magába. Ngo Loden Serab maga is fordított tibetire szövegeket ezekben a témákban, majd sokan kommentárokat írtak a szövegekhez.

A Szangphu Neuthog kolostor egyik apátja, Cshapa Cshötyi Szengge (t. *phyi pa chos kyi seng ge*, 1109–1169) – Ngo Loden Serab egyik tanítványa – vezette be a vitatkozás, a *cöpa* (t. *rtsod pa*) sajátos formáját, amely a hagyományos tibeti filozófiai oktatásra oly jellemző, és amelyről *Összegyűjtött fogalmak*, azaz *Düda* (t. *bsdus grwa*)²⁴ címmel írt tankönyvet. Ez a szöveg már nem létezik, de később is sok tibeti tudós írt *düda* szöveget.

1073-ban, a *kadam* Szangphu kolostorral egyidőben egy másik kolostoregyetem, a *Szatya* (t. *sa skya*)²⁵ is felépült, és ezeket sok további híres egyetem követte: a 12. században alapított Tyormolung (t. *skyor mo lung*)²⁶, 1153-ban a Narthang (t. *snar thang*)²⁷, 1351-ben a Cethang (t. *rtse*

16 „Magas sziget” kolostor, 996-ban alapította Rincshen Zangpo, Lha Lama Jese Ö (t. *lha bla ma ye shes 'od*, 947–1019/1024) patronálásával.

17 A Pála Birodalom idején a három legfontosabb buddhista kolostor egyike volt Indiában, Nándával és Ódantapurival együtt.

18 Hoffmann 2001.

19 Atísa tanítványa, Domtön Gyelwe Dzsungne (t. *'brom ston rgyal ba'i 'byung gnas*, 1004–1064) alapította 1057-ben a Reting/Radeng (t. *rwa sgreng mgon pa*) kolostort, erre datálható vissza a *kadam* (t. *bka' gdams*) hagyomány kezdete.

20 Az elnevezés jelentése „fakó föld”, mivel az egykori Északi kolostor mögött levő földszáv jellegzetes színére utal. A *szatya* hagyományt Dogmi (t. *'brog mi shAkya ye shes*, 992–1072/1074), híres tudós és fordító alapította, aki tizenkét éven át a Vikramasilában tanult Nárópa, Ratnákarasánti, Vágisvarakirti és más indiai *panditák* irányítása alatt.

21 Tarab 2000: 7.

22 Ngo Legpe Serab (t. *ngo legs pa'i shes rab*) alapította 1073-ban.

23 Szabálygyűjtemény a buddhista szerzetesi közösségek számára.

24 A buddhista logika alapszövegei. Ezt a szöveget a *gelug* rend összes kolostoregyetemén tanulmányozzák alaptantervük részeként.

25 Khön Könchshog Gyelpo (t. *khon dkon mchog rgyal po*, 1034–1102) alapította.

26 Belti Dacsompa (t. *sbal ti dgra bcom pa*) alapította.

27 Tumtön Lodö Dagpa (t. *gtum ston blo gros grags pa*, 1106–1166) alapította.

thang)²⁸ kolostorok, ahol a tibeti szerzetesek megszerezhették magas szintű képzési fokozataikat a buddhista filozófiából. A *szatyá* hagyományban is hasonló magasabb fokú tanulmányokat lehetett folytatni, mint a *kadam* iskolában. Nagyon sok ekkor élt *szatyá* láma – többek között Lopön Szönám Cemo (t. *slob dpon bsod nams rtse mo*, 1142–1182), Szatyá Pandita, Szacshen Kunga Gyelchen (t. *sa chen kun dga' rgyal mtshan*, 1182–1251) stb. – magasan képzett filozófiai tudással rendelkezett.

A 12. századra a buddhista szövegek fordítása elérkezett arra a pontra, hogy a narthangi Csomden Rigrel (t. *bcom ldan rigs ral*, 13. század) tanítványával Üpa Loszel (t. *dbus pa blo gsal*, 13. század) szerzetessel összeállította a tibeti kánont, a *Kangyur*-t (t. *bka' gyur*) és a *Tengyur*-t (t. *bstan gyur*), később ezt bővítette tovább Butön (t. *bu ston*, 1290–1364). A filozófiai szövegek a *Kangyur* gyűjteményben találhatók, az ezekhez írt kommentárok pedig a *Tengyur*ban.

A 14. században Congkhapa (t. *tsong kha pa*, 1357–1419) miután megszerezte a buddhista filozófia fokozatait mind a *kadam*, mind pedig a *szatyá* kolostoregyetemeken, megalapította a *gelug* iskolát.²⁹

A 14. és 15. században Congkhapa és tanítványai Közép-Tibetben négy nagy kolostoregyetemet alapítottak: 1409-ben a Ganden (t. *dga' ldan dgon pa*),³⁰ 1416-ban a Depung (t. *'bras spung dgon pa*)³¹, 1419-ben a Szera (t. *se ra dgon pa*)³², 1445-ben a Tasilhünpo (t. *bkra shis lhun po*)³³ kolostorokat.

A 17. században Amdoban is sok kolostoregyetem jött létre, az egyik leghíresebb a Ladang/Labrang Tasi Tyil (t. *bla brang bkra shis 'kyil*)³⁴ kolostor.

A buddhista filozófia magas szintű szerzetesi képzési fokozatai Tibetben

Történelmileg az első „akadémiai” fokozat a buddhista tanulmányokban az úgynevezett *kazsi* (t. *dka' bzhi*)³⁵ volt. A korai *kadam* (t. *bka' gdams*) időszakban jelent meg. Később a *szatyá* hagyományban alakult ki a *kacsu* (t. *dka' bcu*),³⁶ majd a *rabdzsam* (t. *rab 'byams*) fokozat. Miután

28 Teszitu Dzsangcsheb Gyelchen (t. *ta' i si tu byang chub rgyal mtshan*, 1302–1364) alapította.

29 Ezt új *kadam* iskolának is nevezik.

30 „Vadrózsa” kolostor, 1419-ben alapította Dzse Congkhapa tanítványa, Dzsamcsen Sákja Jese (t. *byam chen ShAkya ye shes*, 1354–1435). Két nagy „főiskolája” van a régebbi Szera Me (t. *smad*) és az újabb Szera Dzse (t. *byes*).

31 „Rizshalom” kolostor, 1416-ban alapította Dzse Congkhapa fő tanítványa, Dzsamjang Cshödze Tasi Pelden (t. *'jam dbyangs chos rje bkra shis dpal ldan*, 1379–1449). A kolostornak három „főiskolája” volt, a Gomang (t. *sgo mang*), a Loszelling (t. *blo gsal gling*) és a Dejang (t. *bde yangs*).

32 „Örömteli” kolostor (sz. *Tuŕita*), 1409-ben alapította Dzse Congkhapa. Két nagy „főiskolája” van, a Ganden Sarce (t. *shar rtse*) és a Ganden Dzsangce (t. *byang rtse*).

33 „Szerencsehalom” kolostor, Dzse Gedün Dub (t. *rje dge 'dun drub*, 1391–1475), az 1. Dalai Láma által alapította, a pancshen láma hagyományos kolostori székhelye, valamint történelmi és kulturális szempontból fontos kolostor Zsikaceben (t. *gzhis ka rtse*), Tibet második legnagyobb városában.

34 Dzsamjang Zsepe Dordze (t. *'jam dbyangs bzhad pa' i rdo rje*, 1648–1722) alapította.

35 A *kazsi* jelentése „négy nehéz (vagy: fontos, fő, terjedelmes, nagy) [munka].” Ezek a *pradnyápáramitá, madhjamaka, vinaja* és *abhidharma* szövegei.

36 A *kacsu* jelentése „tíz nehéz (vagy: fontos, fő, terjedelmes, nagy) [munka].” Ezek a *buddhista logika, pradnyápáramitá, madhjamaka, vinaja, abhidharma* stb. szövegei.

ezeket a *gelug* (t. *dge lugs*)³⁷ hagyomány adaptálta, létrehozták a *lingsze* (t. *gling bse*) fokozatot, illetve sokkal később a *gese* (t. *dge bshes*) fokozatokat. Az öt *gese* fokozat a következő: *gese doram* (t. *dge bshes rdo rams*), *gese lingsze* (t. *dge bshes gling bse*), *gese rigram* (t. *dge bshes rigs rams*), *gese chogram* (t. *dge bshes tshogs rams*) és *gese hlaram* (t. *dge bshes lha rams*).

Az említett *kazsi* és a *kacsu* fokozatok a *Négy*, illetve a *Tíz nehéz munkán* (t. *dka' chen bzhi/bcu*) alapultak, melyek *vinaja*, *szútra* és *pramána* szövegek, valamint *hínájána* és *mahájána abhidharma* szövegek voltak. Az idők folyamán a tanulmányozandó irodalom változott, de a legfontosabbak filozófiai szövegek voltak.

Dakor (t. *grwa skor*) vizsga

A *kadam* időszaktól kezdve a buddhista filozófiai tanulmányokkal szorosan összefüggött a *dakor* vizsga.³⁸ A kifejezés arra utal, hogy a szerzetes körbejárta a különböző kolostori iskolákat, kérve, hogy vizsgát tessen ott a tanulmányaiból, mellyel bizonyíthatja tudós képességeit.³⁹ Egy ilyen vizsga alkalmával a kolostoregyetem minden diákja összegyűlt és a vizsgázó szerzetes diák egy előadást tartott azon szöveg legnehezebb pontjait érintve, melyből a vizsgáztatást kérte, azaz egyúttal vitába szállt a kolostoriskola bölcseivel a szöveg értelmezését illetően. Ha sikeresen letette a vizsgát, a következő kolostoriskolába ment tovább, hogy ott is megismételje ugyanezt. Lehetőség volt csak egy filozófiai szövegből vizsgát tenni, de ha a *Négy nehéz munkát*, azaz a *kacshensit* (t. *dka' chen bzhi*)⁴⁰ választotta és sikeresen le is vizsgázott belőlük, akkor megkapta a *kazsi* fokozatot. A szerzetes kiválaszhatta, hogy melyik és mennyi szövegből szeretne vizsgázni. Általában szövegenként külön-külön tettek *dakort*, de ismertek olyanok is, akik egyszerre több szövegből vizsgáztak: például a nagy Bodong Pencshen (t. *bo dong pan chen*, 1376–1451) 15 szövegből csinálta a *dakorj*át a Szatya és a Szangphu kolostorokban. [...] és a *szatya* tudós Dönjö Pel (t. *don yod dpal*, 15. század) 13 szövegből csinált *dakort* 1422-ben a Szangphu kolostorban.⁴¹

A *kazsi* (t. *dka' bzhi*) fokozat

A *kazsi* fokozat megszerzése a 13. század elején Cshekawa Jese Dordzse (t. *'chad ka ba ye shes rdo rje*, 1101–1175) *lodzsong* (t. *blo sbyong*)⁴² hagyományával kezdődött a *kadam* iskolában. Itt említenek egy lámát, akinek a neve Khenpo *Kazsipa* (t. *mkhan po dka' bzhi pa*). A 14. században a *kadampáknak* már létezik a *kazsi* fokozat a tanulmányaik elvégésekor, ami a taná-

37 Az elnevezés jelentése „erényes, erényelvű”. A *gelug* hagyomány alapítója Dzse Congkhapa volt.

38 A *da* (t. *grwa*) a kolostori iskolára utal, míg a *kor* (t. *skor*) a körbejárást jelenti.

39 A KVT – pan chen bsod nams grags pa: *bka' gdams gсар rnying gi chos 'byung yid kyi mdzes rgyan* [Pancshen Szönám Dagpa – Az új és régi *kadam* vallástörténet gyönyörű ékszere] – fol. 26 szerint Congkhapa a *pradnyáparamitá dakor* vizsgáját hat *szatya* és *kadam* kolostoregyetemen tette le.

40 Thubten 2019: 398 lj. 47 - bár a *kazsipa* szó szerint „négy értekezés mesterét” jelenti, eredeti szóhasználatában a négy szöveg kifejezés helyett négy tudományág mesterét kell érteni.

41 Cabezón – Dorjee 2019: 287.

42 Ez a tibeti buddhista hagyomány kontemplatív gyakorlata. A gyakorlat magában foglalja a motivációk és attitűdök finomítását és megtisztítását.

rok címeiből tűnik ki. Például Congkhapa Tyormolungban (t. *skyor mo lung*) egy híres *kadam* kolostoriskolában kapott *vinaja* tanításokat *Kazsipa* Loszel (t. *dka' bzhi pa blo gsal*) apáttól. Congkhapa életrajzában olvashatjuk, hogy a *kacszenszi dakor* vizsgáját hat különböző kolostoriskolában⁴³ tette le Cangban (t. *gtsang*), majd további három kolostorban folytatta a *dakor* vizsgáit Ü-ben (t. *dbus*), mikor is megkapta a *kazsi* fokozatot. Később Congkhapa több tanítványa is sikeresen megszerezte ezt.

A kacsu (t. *dka' bcu*) fokozat

A fokozat elnevezése, a *Tíz nehéz munkára*⁴⁴ utal,⁴⁵ hogy ezek mely szövegek voltak, az nem egészen világos a forrásokban. Gyelchabdzse Darma Rincshen (t. *rgyal tshab rje dar ma rin chen*, 1364–1432), Congkhapa híres tanítványa, az első Ganden *thipa* (t. *dga' ldan khri pa*)⁴⁶ volt az első tudós, aki megkapta a *kacsu* fokozatot⁴⁷ a *szatya* kolostoregyetemtől, de több *kadam* kolostoregyetemtől is elnyerte ugyanezt a fokozatot. A *kacsu dakor*⁴⁸ vizsgáját három helyen tette le,⁴⁹ majd Ü-be ment, hogy „vitatkozzon” Congkhapával, ehelyett viszont a tanítványa lett.

Congkhapa másik fő tanítványa, Khedubdzse Geleg Pelzang (t. *mkhas grub rje dge legs dpal bzang*, 1385–1438) is megszerezte a *kacsu* fokozatot. Úgy is ismerték őt korábban – lévén *szatya* rendbeli tanítvány volt –, mint Csangra *kacsupa* (t. *lcang ra dka' bcu pa*), mivel a Nyangtö Csangra (t. *nyang stod lcang ra*) *szatya* kolostor apátja volt.

A *gelug* hagyományvonal a *kacsu* fokozatot is adaptálta. Kezdetben sok *gelug* rendbeli tudós megszerezte a *kazsi* fokozatot. A KVT szerint⁵⁰ Congkhapa fő tanítványai közül tíz rendelkezett a *kazsi* és négy a *kacsu* fokozattal.

A 15. században is több tudós láma szerezte meg a *kacsu* fokozatot. Például Dzsamjang Cshödzse Tasi Pelden (t. *'jam dbyangs chos rje bkra shis dpal ldan*, 1379–1449) a Depung (t. *'bras spungs*) kolostor alapítója, az ő tanítványa Khencshen Pelden Lodö (t. *mkhan chen dpal ldan blo gros*),⁵¹ akinek több jól ismert tanítványa is megszerezte a *kacsu* fokozatot.⁵²

43 KVT fol. 26.

44 Az amdói Thu'u bkwan szerint a négy *kacszenszi* és hat további szöveg.

45 Thupten 2019: 159: a tíz értekezés mestere.

46 A *thipa* (t. *khri pa*) jelentése: „tróntartó.” A Ganden *thipa* a tibeti buddhizmus *gelug* iskolájának spirituális vezetője. Kinevezik, és nem számít reinkarnációs vonalnak. Érdemek szerzése után válhat valakiből Ganden *thipa* és a címet hét évig viselheti. Gyakran hiszik azt tévesen, hogy a Ganden *thipa* személye megegyezik a Ganden kolostor apátjával, holott a Gandennek két apátja van: a Ganden *sarce* (t. *dga' ldan shar rtse*) és a Ganden *dzsangce* (t. *dga' ldan byang rtse*). A Ganden *thipa* nem töltheti be ezt a tisztséget, feltéve ha előtte szolgált már a Gyüme (t. *rgyud smad*) vagy a Gyütö (t. *rgyud mtho stod*) tantrikus főiskola apátjaként. Lásd <https://studybuddhism.com/en/advanced-studies/history-culture/monasteries-in-tibet/gelug-monasteries-ganden> [megtekintve: 2022. 08. 02.]

47 Thubten 2019: 402 lj. 83.

48 Thubten 2019: 215 - „vitakörút”, egyik kolostorból a másikba utazva, hogy megszerezze a fokozatot.

49 A *Szatya* kolostorban, a *Szangphu* kolostorban és a *Cethangban*.

50 KVT fol. 32v–33r.

51 Tarab Tulku szerint a Depung kolostor harmadik apátja, a Depung kolostor honlapja szerint a nyolcadik apátja. https://drepunggomang.org/index.php?option=com_content&view=article&id=401&catid=9 [megtekintve: 2022.04.16.]

52 A KVT fol. 72v név szerint említi ezeket a tanítványokat.

A 2. dalai láma, Gedün Gyacho (t. *dge 'dun rgya mtsho*, 1475–1542) egyik tanárának már tizenhat olyan tanítványa volt, aki szintén rendelkezett a *kacsu* fokozattal. Úgy tűnik ez a cím egyre népszerűbbé vált, és lassan kiszorította a *kazsi* fokozatot.

A *rabdzsam* (t. *rab 'byams*) fokozat

A fokozat elnevezésének általános jelentése „megszámlálhatatlan”, a végzettség tehát arra utalt, hogy birtokosa számos filozófiai témában jártas.

A címet a *szatya* hagyomány hozta létre a 15. században, később pedig a *gelug* iskola adaptálta. A *Filozófiai rendszerek kristálytükré* (t. *grub mtha 'shel gyi me long*)⁵³ említi, hogy Kunga Zangpo (t. *kun dga' bzang po*, 1382–1477) – a *szatya* hagyomány *ngor* iskolájának alapítója – egyik fő tanítványa Szangye Phel (t. *rab 'byams pa sangs rgyas 'phel*, 1414–1485) volt az első, aki megszerezte a *rabdzsam* fokozatot. Az ő tanítványa nevében is szerepel a fokozat elnevezése – Gowo *Rabdzsampa* Szönám Szengge (t. *go bo rab 'byams pa bsod nams seng ge*, 1393–1489), mely arra utal, hogy ő is megszerezte ezt címet.

A 16. század elejére a legmagasabb megszerezhető fokozat a *rabdzsam* lett. A Deszi Szanggye Gyacho (t. *sde srid sangs rgyas rgya mtsho*, 1653–1705) által írt *A Ganden kolostor vallástörténete, a Sárga Berill* (t. *dga' ldan chos 'byung bai Du rya ser po*)⁵⁴ szövegében olvashatunk utalást erre a fokozatra, miszerint *Rabdzsampa* Pencshen Szönám Dagpa (t. *rab 'byams pa pan chen bsod nams grags pa*, 1478–1555) nagyon magasan képzett lett és megszerezte a *rabdzsam* fokozatot.⁵⁵

Úgy tűnik, hogy korábban ez a fokozat volt a legmagasabb szintű tudományos cím, de később a *rabdzsam* kifejezést már másként használták; napjainkban például a Depung kolostorban a filozófiai vizsga megjelölésére szolgál, és már nem adnak ki ilyen végzettségű diplomát. Manapság az Indiában alapított, Buddhista Dialektika Intézetében (Chenyi Lobda) (t. *mtshan nyid slob grwa*)⁵⁶ lehet ezt a fokozatot megszerezni.

Idővel a *rabdzsam* cím különböző fokozatokká fejlődött. Így alakultak ki lassan a *hlaram* (t. *lha rams*),⁵⁷ a *chogram* (t. *tshogs rams*),⁵⁸ a *doram* (t. *rdo rams*)⁵⁹ és a *sngags rams*⁶⁰ (t. *sngag rams*)⁶¹ fokozatok. A tibeti orvosi tanulmányokon belül is létezett egy kapcsolódó diploma, az úgynevezett *menram* (t. *smam rams*).⁶² A fokozatok elnevezésében a *ram* (t. *rams*) a *rabdzsam* kifejezés rövidítése.

53 <https://library.bdr.io/show/bdr:W2124?s=%2Fshow%2Fbdr%3AMW2124#open-viewer> [megtekintve: 2022.04.16.]

54 A szöveg a tibeti buddhizmus *gelug* hagyományának, fő tanítóinak története. Az 5. dalai láma régense, Deszi Szanggye Gyacho (t. *sde srid sangs rgyas rgya mtsho*, 1653–1705) írta 1698-ban.

55 Tarab 2000: 16.

56 <https://instituteofbuddhistdialectics.org/> [megtekintve: 2022.04.28.]

57 A *gese hlaram* (t. *dge bshes lha rams*) fokozat röviden, bővebben lásd a 124. oldalon.

58 A *gese chogram* (t. *dge bshes tshogs rams*) fokozat röviden, bővebben lásd a 126. oldalon.

59 A *gese doram* (t. *rdo rams*) fokozat röviden, bővebben lásd a 128. oldalon.

60 Vagy *ngaram*-ként is ismert. A *gese ngaram* (t. *dge bshes sngags rams*) fokozat röviden, lásd a 126. oldalon.

61 A 15. század végén Congkhapa tanítványa, Dzse Serab Szengge (t. *rje shes rab seng ge*, 1383–1445) megalapította a tantrikus főiskolát - melyet később Alsó tantrikus főiskolának, *gyüme dachang*-nak (t. *rgyud smad grwa tshang*) neveztek -, és létrehozta a *ngagrampa* fokozatot a tantrikus tanulmányok elvégzésének igazolására.

62 A *menrampa* fokozatot a lhászai Csagpori Mencikhang (t. *lcags po ri smam rtsi khang*) orvosi egyetemen lehetett megszerezni.

Néhány tudóst, aki *rabdzsam* fokozattal rendelkezett, *rabdzsam mawá*-nak (t. *rab 'byams smra ba*) hívták, ami azt jelentette, hogy számos filozófiai témában adtak tanítást. Egy másik ehhez hasonló elnevezést, a *rabdzsam sepa*-t (t. *rab 'byams shes pa*) is többen viselték, ez azt jelentette, hogy számos filozófiai témában nagy tudással rendelkezik a fokozattal bíró láma.⁶³

A *lingsze* (t. *gling bsre*) fokozat

A *lingsze* kifejezés a Szangphu kolostorból ered, ahol hagyománya volt annak, hogy az alsó és felső főiskolák (t. *gling*) együtt összekeveredve (t. *bsre*) mentek a vitavizsgára.

A fokozat elnevezésében a *ling* (t. *gling*), azt jelenti, hogy „sziget”, vagy „az egész”, mely a területre, vagy a közösségre utal. A *sze* (t. *bsre*) pedig azt jelenti „kevert”, de ebben az összefüggésben a két szó azt jelenti, hogy „együtt”. A *lingsze* elnevezés tehát arra utal, hogy egy nagy összejövétel során lehet megszerezni.

A KVT⁶⁴ szerint a 10. Ganden *thipa*, Cshödöse Jese Zangpo (t. *chos rje ye shes bzang po*, 1415–1498) sok másik híres tudóssal együtt tanult a Depung kolostorban, ahol nagyon magasán képzett lett a tanulmányaiban, és létrehozott egy új „akadémiai” fokozatot,⁶⁵ melynek a *lingsze* elnevezést adta. S ő volt ennek a fokozatnak az első viselője is. Továbbá tudjuk az 5. dalai lámáról, Ngawang Lobszang Gyacho-ról (t. *ngag dbang blo bzang rgya mtsho*, 1617–1682), hogy ő is rendelkezett a *lingsze* fokozattal. Tehát ez volt ez első olyan fokozat, amit egy *gelug densza* (t. *gdan sa*) „Szerzetesi szék” adott. Az elsőt 1415-ben ítélték oda, de ez még nem *gese lingsze*. A vizsgát az összes szerzetesdiák előtt végezték és csak két tárgyból: *pramánából* és *pradnyá-páramitából*. A Depung kolostor után aztán a Szerában is megjelent ez a vizsga még 1600 előtt, hiszen az 5. dalai láma 1600-ban a Szerában szerezte a *lingsze* fokozatát.⁶⁶

A 18. század elején a *lingsze* még mindig egy magas szintű fokozatnak számított, amint ezt a *lamrim* hagyomány lámái esetében láthatjuk. Például Phurcsog Ngagwang Dzsampa (t. *phur lcog ngag dbang byams pa*, 1682–1762) a víz-ló évében szerezte meg a fokozatát, nagyon jó példát mutatva a vizsga során, hiszen minden jelenlévő tudós elképedt a tudásán.⁶⁷

A korábbi vizsga *dakorok* nem szűntek meg, de a *gelug* hagyományban a korábbi „akadémiai” címek helyét lassan átvették a *gese* fokozatok. A *lingsze* fokozat tehát nagyon magas tudományos cím volt, valószínűleg egészen a *gese* tudományos fokozat megszerzéséig fennállt.

A *gese* (t. *dge bshes*) fokozat

Az elnevezés a *gewe senyen* (t. *dge ba'i bshes gnyen*) kifejezés rövidítése. A terminus jelentése: erényes spirituális barát, tanár. A kifejezést már a 8. századtól kezdve használták⁶⁸ a buddhista tanárookra.

63 A KVT fol. 18v szerint Rendawa Zsönnu Lodö (t. *red mda' ba gzhon nu blo gros*, 1348/1349–1412) hét tanítványa volt *rabdzsam sepa*, köztük Congkhapa is.

64 KVT fol. 50v.

65 *Pradnyáparamitát, pramánát, Nágárdzsuna hat madhjamaka* szövegét stb. tanulmányozták.

66 Cabezón – Dorjee 2019: 289.

67 Tarab 2000: 17.

68 A *Bazse* (t. *rba bzhes*) szerint ezt a kifejezést használta Thiszong Decen minisztere, Baszel Nang (t. *sba gsal snang*), amikor megkérte Sántarakshitát, hogy jöjjön Tibetbe, hogy tanítsa a buddhizmust a királynak.

A *kadam* időben kezdték rövidített formában használni a *kadam* tanárokra, például Atísa tanítványára, hogy Domtön Gyelwe Dzsungne (t. *'brom ston rgyal ba'i 'byung gnas*, 1004–1064) egy *gese* volt. De a *Kék Évkönyvben* (t. *deb ther sngon po*)⁶⁹ is találhatunk példát a *gese* ilyen értelemben való használatára: *Gese Dapa Ngönse* (t. *dge bshes gra pa mngon shes*) volt a fiatal Maccsig Labdön (t. *ma gcig lab sgron*, 1055–1145) tanítója.

Körülbelül a 18. századtól kezdték a *gese* elnevezést tudományos fokozatként használni. Miután a *gese* fokozat odaítélését meghatározták, azután már csak a filozófiai szövegek ismeretére korlátozódott.

A *gese* fokozatnak négy szintje van, az egyes szintek elnevezései a kolostoregyetemektől függően különbözhetnek. A négy szint a Depung kolostorban: *gese doram* (t. *dge bshes rdo rams*), *gese lingsze* (t. *dge bshes gling bsre*), *gese chogram* (t. *dge bshes tshogs rams*) és *gese hlaram* (t. *dge bshes lha rams*), ez utóbbi a legmagasabb megszerezhető tudományos fokozat.

A *gese* vizsga menete

Közép-Tibet három nagy *gelug* kolostoregyetemében, a Ganden, Szerá és Depung kolostorokban ugyanaz az eljárás volt a *gese* fokozat odaítélésére. E három kolostorban összesen hét olyan filozófiai főiskola működött – a Gandenban kettő, a Szerában kettő és a Depungban három⁷⁰ –, ahonnan meg lehetett szerezni a fokozatot. Vagy e három „*Szerzetesi szék*”, *densza* közül az egyik, vagy a Tibeti Kormány adományozta oda a szerzeteseknek a sikeres vizsga után.

A *gese* fokozat egy előzetes vizsgából, és egy fő vizsgából áll. A *gese doram* és a *gese lingsze* fokozatot a saját kolostoregyetemen szereztek meg a szerzetesek. A *gese chogram* és a *gese hlaram* fokozat előzetes vizsgája is helyben történt. Azonban a három nagy kolostoregyetem közös vizsgát rendezett Lhászában ez utóbbi, két magasabb *gese* fokozat végső vizsgájára.

Az előzetes vizsga négy vitavizsgából állt *vinaja*, *abhidharma*, *pradnyáparamitá* és *madhjama-ka* témákból. Senki nem tudta előre a kérdéseket, sem a jelöltek, sem a kihívó szerzetestanulók és tudósok. A kérdéseket az apát vagy az apátok választották ki. Tehát minden jelöltnek négy kérdésre kellett válaszolnia, illetve megvitatnia a kihívókkal és a többi jelölttel. Az előzetes vitavizsgákon a jelölt egyetemének minden tudósa és hallgatója jelen volt. Az apát és a tudósok értékelték a válaszokat és a vitákat, és a jelöltet buddhista filozófiai ismereteinek megfelelően az adott *gese* fokozatba sorolták.

A *gese hlaram* (t. *dge bshes lha rams*) fokozat

A vizsgát egyszer egy évben, a Nagy Lhászai Imafesztivál, a *Mönlam Cshenmo* (t. *lha ldan smon lam chen po*)⁷¹ idején tartották. Az elnevezés *hla* (t. *lha*) része a Lhászából ered, míg

69 Gö locawa Jizangce Zsönnu Pel (t. *'gos lo tsa ba yid bzang rtse gzhon nu dpal*, 1392–1481) írta 1476 és 1478 között.

70 Lásd a 119. oldalon a 29. 30. és 31. lábjegyzetben.

71 A *Mönlam* rendezvényt Congkhapa hozta létre 1409-ben. Tibet legnagyobb vallási ünnepeként szerzetesek ezrei gyűltek össze, hogy imát énekeljenek, és vallási szertartásokat végezzenek a lhászai Dzsokhang templomban. A Nagy Imafesztivál fő célja, hogy imádkozzanak minden hagyomány szent gurujának hosszú életéért, a Dharma fennmaradásáért és terjedéséért minden élőlény elméjében, valamint a világkékéért. Az ünneppsorozat a Buddha életének azt az epizódját eleveníti fel, amikor a Győzedelmes és a hat eretnek tanító – a Buddha kortársai, akik

a *ram* (t. *rams*) a *rabdzsam* rövidítéséből. A vizsgát a Lhasza szívében található Dzsokhang (t. *jo khang*) templomban bonyolították le. A Nagy Imafesztivált Congkhapa óta a Depung kolostor szerzetesei rendezték a Dzsokhang templomban. Később a 2. dalai láma, Gedün Gyacho (t. *dge 'dun rgya mtsho*, 1475–1542) a Szera kolostor szerzetesei számára is lehetővé tette, hogy részt vegyenek a fesztiválon. A 7. dalai láma, Kelszang Gyacho (t. *skal bzang rgya mtsho*, 1708–1757) pedig ugyanezt a lehetőséget adta meg a Ganden kolostor szerzeteseinek is.

A rendelkezésünkre álló adatok szerint⁷² a *gelug* rendben legelőször ezt az „akadémiai” címet hozták létre. A 4. pancshen láma, Lobzang Cshötyi Gyelchen (t. *blo bzang chos kyi rgyal mtshan*, 1570–1662) 1613 és 1618 között Ganden *thipa* volt, így ő szervezte meg a *Mönlam Cshenmo* alatt a *rabdzsam* vizsgát. Ez a nyilvános vizsga volt a *Mönlam dakor* (itt persze a *dakor* elnevezés csak szimbolikus), és később ez a vizsga lett a *gese hlaram* vizsga.⁷³

Korábban említésre került, hogy az 5. és 7. dalai láma rendelkezett *lingsze* fokozattal. De ezután egy olyan hosszú időszak következett, egészen a 13. dalai lámáig, amikor is a dalai lámák nem szereztek „akadémiai” fokozatot. A 13. dalai láma, Thubten Gyacho (t. *thub bstan rgya mtsho*, 1876–1933) volt az első olyan dalai láma, aki sikeres *gese hlaram* vizsgát tett. Ezt követően pedig a 14. dalai láma, Tendzin Gyacho (t. *bstan 'dzin rgya mtsho*, 1935–) is megszerezte a *gese hlaram* fokozatot még Tibetben 1959-ben.

A vizsgák menete⁷⁴

Minden évben a három *densza* hét főiskolája⁷⁵ leadott egy listát a Tibeti Kormánynak a legjobb diákok nevével, akik részt vehettek a vizsgán. Minden főiskola üresen hagyott két helyet, az egyiket egyéb főiskoláról érkező jelentkezőnek, a másikat pedig egy Ratö (t. *rwa stod*)⁷⁶ kolostorból érkező szerzetes jelentkezőnek.⁷⁷ A jelöltek közül 1919-ig egy független főiskola választotta ki azt a tizenhat főt, aki részt vehetett a vizsgán. Mivel minden évben csak tizenhat fő vizsgázhatott, így voltak, akik évekig vártak, hogy sorra kerülhessenek.

Egy szerzetesnek tizenhét évig kellett tanulnia a kolostori főiskolán. Ezután hat éven keresztül minden évben írásbeli és vitavizsgát kellett tennie. Az utolsó év vizsgáinak letétele után, az első tavaszi vallási fesztiválon *dakorra* kellett mennie, továbbá minden vasárnap este *vita-dakort* kellett tennie a Depungban mind a huszonöt lakóegységnél, a Loszelling-i *khangchen*-nél (t. *blo gsal gling khang mtshan*), és válaszolni kellett a *khangchen*-vitakérdésekre.⁷⁸

A 14. dalai láma mester-vitapartnere, a *chenszab* (t. *mtshan zhabs*) a kiválasztott tizenhat jelölttel elvonult a Norbulingkába (t. *nor bu gling ka*), a dalai lámák nyári rezidenciájába, és ott a jelöltek egyfajta próbavizsgát tettek, de zárt ajtók mögött. Ez alapján a *chenszab* rangsorolta őket.

ellentétes nézeteket vallottak az ő tanításaival – (sz. 1. Püraņa Kassapa, 2. Makkhali Gosála, 3. Ajita Kesakambali, 4. Pakudha Kaccāyana, 5. Nigantha Nātaputta, 6. Sañjaya Belaṭṭhiputta) tizenöt napon át versengtek, hogy összemérjék varázserejüket, mely végül a Buddha az ú. n. „kettős csoda” vagy „csoda Srávasztiban” nevezetű győzelmével ért véget.

72 Tarab 2000: 20.

73 Cabezón – Dorjee 2019: 290.

74 A vitavizsgák menetéről Dreyfus két művében is részletesen lehet olvasni: Dreyfus 2008 és Dreyfus 2003.

75 Lásd a 119. oldalon a 29. 30. és 31. lábjegyzetben.

76 1205-ben alapította Gyacshing Ruwa (t. *rgya mching ru ba*)

77 Cabezón – Dorjee 2019: 293.

78 <https://www.losellingmonastery.org/english/geshe-degree/> [megtekintve 2022.04.14.]

Mivel a dalai láma is részt vett a vizsgákon, ezért volt nagy jelentősége, hogy milyen sorrendben vizsgáztak.

A *hlarampa* jelöltek a három *densza* legkiválóbb tudósaival vitavizsgáztak. Körülbelül 2-3 órán át vizsgáztak *pramána* szövegekből, délután 2 órát *pradnyápáramitá* és *madhjamaka* szövegekből, és este még 4–6 órát *vinaja* és *abhidharma* szövegekből. A vitavizsgák kérdései a vita kezdetéig ismeretlenek voltak az jelöltek előtt. A vitákban azonnal meg kellett fogalmazni a kifogásokat, illetve mind a védőknek, mind a kihívóknak a fejében kellett lennie a teljes tudásnak, beleértve az idézeteket és a forrásokat is - könyveket nem használhattak. A legjobb hat vizsgázót párokban rangsorolták: a legjobb első kettő, a legjobb második kettő és a legjobb harmadik kettő. Amikor vége lett a *Mönlam* fesztiválnak, a *gesék* tiszteletére rendezett ünnepségen hirdették ki ezt a rangsort, és a rangsoruk szerint különböző ajándékokat kaptak. A 3. Thidzsang Rinpocshe Lobzang Jese Tendzin Gyacho (t. *khri byang rin po che blo bzang ye shes bstan 'dzin rgya mtsho*, 1901–1981) 1919-ben vizsgázott és harmadik lett. Ő ekkor egy sárga szertartási ruházatot, egy teljes hétköznapi viseletet, egy sárga sapkát, egy selyem *khatagot* és két teatéglát kapott. A legjobb első két helyen végzett vizsgázót kérték, hogy folytassák tanulmányaikat a két tantrikus iskola⁷⁹ valamelyikében, ahol további öt év tanulás keretében nemcsak a tantrikus szövegeket kellett megismerni, hanem gyakorlati és rituális aspektusait is: a kántálást, hangszeren játszást, *mandala* készítését stb. S amikor befejezték itt a tanulmányaikat, akkor jelentkeznük kellett egy hét napos vizsgára, ahol megszerezhették a *ngagrampa* fokozatot.⁸⁰ Ez a cím különböző magas pozíciók előtt nyitott utat a viselőjének. A *ngarampa* például lehetett az egyik tantrikus főiskola apátja, ami azt eredményezhette, hogy a *gelug* hierarchia legmagasabb tisztségére, a *Ganden thipa* (t. *dga' ldan khri pa*) pozíciójára is jelöltté válhatott. 1985-ben első nyugati szerzetesként – (szerzetesi neve Szanggye Szamdub (t. *sangs rgyas bsam grub*) volt – Georges Dreyfus tett sikeres *gese hlaram* vizsgát az új, Indiában kialakított rendszer szerint.⁸¹ 2016-ban pedig Indiában adódott először lehetőség a szerzetesnők számára, hogy közülük is tizenhat jelölt tehetett *gesema hlaram* vizsgát.

Előfordult, hogy akiknek nem sikerült a *gese* vizsga, azok *dakort* csináltak különböző híresebb kolostorokban, hiszen a régi vizsgák nagyon népszerűek és jól szervezettek voltak továbbra is.

1959 után ez a vizsga is megváltozott mind Tibetben, mind Indiában is. Tibetben mindent felügyelt a kommunista kormány, így ott ezért csökkent a jelentősége. Indiában pedig nem szerveznek már a régi időkhöz hasonlóan olyan nagy imafesztivált, ahol a három *densza* összes nagy tanítója és szerzetese előtt vizsgáznának a jelöltek. Ebből adódóan kissé formálissá vált maga a fokozat elnyerése. Természetesen nagy tudásról adnak számot, de már nem akkora hallgatóság és nem annyi magasrangú és tudású mester előtt zajlik a vizsga.

A *gese chogram* (t. *dge bshes tshogs rams*) fokozat

Ez a második legmagasabb *gese* fokozat. Az elnevezésben a *chog* (t. *tshogs*)⁸² a *chogcshö mönlam* (t. *tshogs mchod smon lam*) kifejezésre utal, ami egy évente megrendezett Felajánlási

79 A lhászai Felső tantrikus főiskolán, a *Gyütö-n* (t. *rgyud stod*) vagy az Alsó tantrikus főiskolán, a *Gyüme-n* (t. *rgyud smad*).

80 Cabezón – Dorjee 2019: 295.

81 Rabdzsampa Karma Dorje – az ELTE tibeti nyelvi lektora 1992 óta – szóbeli közlése alapján. Dreyfus a csoporttársa volt a Buddhista Dialektika Intézetben néhány tantárgy tanulmányozása idején.

82 Rituális étel- és italfelajánlás.

Imafesztivál. A *ram* pedig itt is a *rabdzsam* rövidítése. A fesztivál a nagy ötödik dalai láma, Ngawang Lobzang Gyacho (t. *ngag dbang blo bzang rgya mtsho*, 1617–1682) megemlékezésének az ünnepe volt, melyet a második tibeti hónapban rendeztek meg a Dzsokhang templom udvarán.

Olyan szerzetesnek ítélik oda ezt a címet, aki elvégezte az *abhidharma* tanulmányok első vagy második évét. Azonban a *khenpo* (t. *mkhan po*)⁸³ dönti el, hogy kinek ad engedélyt, hogy részt vegyen az öt fő buddhista szöveg vitavizsgáján.⁸⁴

1919 óta ennek a vizsgának is van egy előzetes vizsgája zárt ajtók mögött a dalai láma mester-vitapartnerre, a *chensab* előtt. A három *densza* hét főiskolája listájából tizenkét jelölt vizsgázhat évente, tehát itt is előfordul, hogy egyes jelölteknek éveket kell várniuk, mire letehetik a vizsgát. A vizsga menete hasonló a *hlaram* vizsgáéhoz, bár a vizsga végén itt nem rangsorolják a vizsgázókat.

A *hlaram* és *chogram* fokozatnak van kisebb, nem nyilvános formája is, aminek a neve *pharma* (t. *'phar ma*), a Tibeti Kormány és a saját anyakolostor ítéli oda sikeres vizsga után. A *pharma* fokozat nem kapott rangsort, és a birtokosát nem szorította más kötelezettségekre, például, hogy a vizsga után járjon tantrikus főiskolára.

A *gese lingsze* (t. *dge bshes gling bsre*) fokozat

A vizsgára tudni kell kívülről az öt témában szövegeket. Érdekesség, hogy a 13. dalai láma említ egy olyan szabályt, hogy őszintének és etikusnak kell lennie a jelölteknek, ne vásárolják meg ezt a fokozatot.⁸⁵

Erre a fokozatra jelentkezés esetén legalább négy jelöltnek kellett összegyűlnie, hogy együtt ülve elmondják a *dzsorcshog* (t. *sbyor chog*)⁸⁶ imákat. Ennek sikeres befejezése után a *zung-lenpa* (t. *gzhung len pa*) láma⁸⁷ megkérte a jelölteket, hogy álljanak készen a logika vitavizsgára, válaszoljanak a kérdésekre. Majd egy kiválasztott szöveget el kellett recitálniuk, és el kellett énekelni az abban szereplő *dharm*-éneket. További kérdésekre kellett még válaszolniuk, és el kellett mondaniuk a *cigda*-t (t. *tshig sgra*)⁸⁸, melynek a legvégén a *dhí* magszótagot hangoztatták. Majd a láma elrecitálta a *Tanítás virágzása imát*, a *tenpa gyepe mönlam*-ot (t. *bstan pa'i smon lam*).

A *gese rigram* (t. *dge bshes rigs rams*) vagy a *gese doram* (t. *rdo rams*) fokozat

A *gese* fokozatok között az alacsonyabb fokozat egyike. A *gese lingsze* és a *gese rigram* fokozatokat a független *denszák*, a Szerá, Depung és a Ganden kolostorok adták, tehát nem a Tibeti

83 A kolostor apátja, vagy bölcs, magasan képzett mester-tanító.

84 <https://www.losellingmonastery.org/english/geshe-degree/> [megtekintve 2022.04.14.]

85 Cabezón – Dorjee 2019: 300.

86 A szertartás közepén elhangzó ima.

87 Az a láma, aki hallgatja a vitavizsgát és vezeti a ceremóniát.

88 A szertartás végén elhangzó ima.

Kormány. A *rigram* elvileg a magasabb fokozat a kettő közül, ugyanakkor az elnevezések között van egy kis kavarodás (lásd lejjebb), mely ennek a fokozatnak az elhelyezését a négy között kissé megnehezíti.

Mindkét vizsgán a jelölteknek kívülről, fejből recitálniuk kellett a *sepákat* (t. *shes pa*), a magyarázatokat a vizsga részeként. Régen a *sepa* valamelyik klasszikus szöveg egy része volt, manapság a szerzetes saját kompozíciója az adott témában. A vizsgán pedig egyszerű kérdésekre kellett válaszolniuk az öt témában.

A Depungban ennek más elnevezése volt: *docsel rabdzsam* (t. *rdo bcal rab 'byams*), vagy *doram* (t. *rdo rams*), azaz a „kőudvari *gese*”. Az elnevezés arra utal, hogy a jelöltek a kolostor nagy gyülekezeti terme előtt a kőudvaron vizsgáztak. Nagyon sokan, akik ezt a fokozatot birtokolták, inkább csak a *gese* elnevezést használják. Amdoban és ott is a Labrang kolostorban ez volt a legmagasabb megszerzhető fokozat. A Ganden kolostorban ugyanennek a *rabdzsam cshenpo* (t. *rab 'byams chen po*) nevet adták, a Szerában pedig ez a *rigram*.

Valójában ezt a *gese doram* fokozatot minden szerzetes megkaphatja, függetlenül attól, hogy a főiskola teljes kurzusát elvégezte-e vagy sem. De a *khenpo* elemzi, és ő hozza meg a végső döntést, hogy a szerzetes képes-e erre a fokozatra vagy sem. Valójában ez egyfajta tiszteletbeli cím azoknak a szerzeteseknek, akik nagyon sokat dolgoztak a közösségért, de nem rendelkeznek olyan kiváló képességekkel, hogy egy komoly filozófiai vizsgát sikeresen le tudjanak tenni.⁸⁹

A vizsga után

Ha egy szerzetes megkapta a fokozatot, akkor megkérték, hogy rendezzen egy lakomát a kolostorban, ami tibetiül a *thonggo* (t. *gtong sgo*) volt. Továbbá a kolostor minden szerzetesének adjon egy kisebb összeget, a kolostornak pedig adományozzon, amit csak tud: rizst, vaját, aszalt gyümölcsöt, drága ételeket, pénzt, teát, *thangkát*, nagy cintányért, *khatagot*,⁹⁰ szobrot, ezüst lámpát, jaktehenet és hasonlókat. Ha nem volt rá pénze, akkor kölcsön kellett kérnie, így néhány évre eladósodott. A Gelug Association ezt 20 rúpia/szerzetes összegre limitálta, hogy megakadályozza az eladósodást.

A fokozat megszerzése után több lehetőség nyílt előttük: 1. folytatták a tanulást a tantrikus főiskolán 2. maradtak a saját kolostorukban tanítani, vagy kisebb kolostorokban apátok lehettek 3. visszatértek saját kolostorukba 4. remeték lettek 5. egy külföldi dharmaközpontba mehettek rezidens tanítóknak.

⁸⁹ <https://www.losellingmonastery.org/english/geshe-degree/> [megtekintve 2022.04.14.]

⁹⁰ *Khatag* (t. *kha btags*) - hagyományos szertartási sál a tibeti buddhizmusban. A tibeti kultúrából származik, ugyanakkor gyakori azokban a kultúrákban és országokban, ahol a tibeti buddhizmust gyakorolják vagy az erős befolyással bír. Eredetileg a tibetiek báránygyapjút tettek a nyakukba, így mentek a vallási szertartásokra. Ezt váltotta fel később a selyemsál. A *khatag* a tisztaságot és az együttérzést szimbolizálja, és számos ünnepélyes alkalmon használják, beleértve a születéseket, esküvőket, temetéseket, ballagásokat és a vendégek érkezését vagy távozását. Búcsúztató gesztusként az utazó nyakába téve a biztonságos utazást szimbolizálja. Amikor az érkező vendégeknek adják, az üdvözlést jelenti. Általában selyemből készültek, de manapság sokkal gyakrabban pamut vagy poliészter az anyaguk. A tibeti *khatag* általában fehér, az ajándékozó tiszta szívét szimbolizálja, bár meglehetősen gyakori a sárga-arany színű is. A mongol *khatag* általában kék, az eget szimbolizálja.

A filozófiai tanulmányok tananyaga a *gese* fokozat megszerzéséhez

A tanulmányok célja az volt, hogy a hallgatókat a buddhizmus filozófiai problémáinak önálló megértésére és megítélésére képezzék. Az elsajátítandó tananyagot tizenhat osztályra osztották, amelyek mindegyike egy évig tartott, és hat tantárgyból: egy alapozó tárgyból és öt fő tárgyból állt. A buddhista filozófiai, a *pramána*, az *abhidharma*, a pszichológiai, az irodalomtörténeti és a logikai tanulmányok beépültek mind az öt fő tantárgy tanulmányozásába. Az oktatás menete nagyjából azonos volt a nagy szerzetesegyetemek összes főiskoláján, még akkor is, ha a hallgatók évfolyamai az egyes tantárgyak esetében némileg eltérőek voltak.

A Depung Loszelling főiskolán a következő volt a tananyag:

- az alapozó tantárgy: a *düda*⁹¹ – 1 évig
- az öt fő tantárgy:
  - *pramána* – a teljes tanulmány alatt végig tanulták
  - *pradnyáparámitá* – 6 évig
  - *madhjamaka* – 2 évig
  - *vinaja* – 4 évig
  - *abhidharma* – 4 vagy több évig.

A buddhista filozófia oktatásának módszerei a *gese* fokozatok tekintetében

A szerzetesi egyetemek oktatási módszere több szempontból is különbözött a nyugati filozófia oktatásától. A két legszembevetőbb különbség a gyökérszövegek és a kommentárok fejből való megtanulásának, valamint a kolostori egyetemeken a dialektikus vita gyakorlatának tulajdonított jelentősége volt. A gyökérszövegek elmondásakor a hallgatók a tárgykör különböző pontjaira vonatkozó állításokat és érveket, az adott pont mellett és ellen indokló kommentárokból választották ki, és fejből idézték azokat.

A tibeti szerzetesek három különböző módon tanultak, melyek egyforma jelentőséggel bírtak a tanulás folyamatában: 1. az előadásokon keresztül, a tanár közvetlen tanításán át, amely a szövegek elemző kifejtését, valamint a vita oktatását jelentette 2. a tanulmányokon keresztül, mely nem más, mint a tanulók saját olvasmányai és szövegelemzése, valamint a szokványos tanulás 3. a viták, a filozófiai viták, amelyek arra oktatták a hallgatókat, hogy saját következtetéseiket levonják, és e következtetések érvényességét logikai érveléssel teszteljék. A három módszer kölcsönhatása igazán előnyös volt a tanulók értelmi fejlődése szempontjából.⁹²

91 Lásd a 118. oldalon a 24. lábjegyzetet.

92 Tarab 2000: 29.

A fokozatok megfeleltetése a nyugati országokban

Amikor egy fokozatot viselő szerzetes nyugatra kerül például rezidens lámának, vagy felkérlik, hogy oktasson egy ottani egyetemen vagy főiskolán, a felsőoktatási intézmény adminisztrációs rendszere miatt megpróbálták megfeleltetni ezeket a tibeti „akadémiai” fokozatokat. S ennek lett egy hatása a tibeti kolostoregyetemekre is, több ilyen kolostor honlapján lehet olvasni, hogy ha valaki elvégzi az ott leírt többéves tanulmányokat, akkor milyen hagyományos fokozatot tud szerezni a sikeres vizsga után, és ez minek felel meg a nyugati oktatási rendszerben. Viszont ez egy megeghetősen nehéz folyamat, mivel egészen más az oktatási rendszer és a curriculum. Mindenestre ezeket a megfeleltetéseket olvashatjuk:

- *rabdzsampa* – a buddhista filozófia doktora, Ph.D.
- *gese, gesema* – a buddhista filozófia doktora, Ph.D.
- *gese hlarampa* – a buddhista filozófia akadémiai doktora
- *menrampa* – az orvostudományok doktora, Dr.

Irodalomjegyzék

Elsődleges forrás

KVT: pan chen bsod nams grags pa (é. n.) *bka' gdams gsar rnying gi chos 'byung yid kyi mdzes rgyan* (h. n.) (k. n.) [Pancshen Szönám Dagpa – *Az új és régi kadam vallástörténet gyönyörű ékszere*] (fanyomat) <https://archive.org/details/bdrc-W3CN22303/page/n2/mode/1up> [megtekintve 2022. 04. 16.]

Másodlagos források

- Berzin, Alexander. (é. n.) *The Gelug Monastic Education System*. <https://studybuddhism.com/en/advanced-studies/history-culture/monasteries-in-tibet/the-gelug-monastic-education-system> [megtekintve: 2022.04.28.]
- Berzin, Alexander – Tsenzhab Sekong Rinpoche. (é. n.) *Gelug Monasteries: Ganden*. <https://studybuddhism.com/en/advanced-studies/history-culture/monasteries-in-tibet/gelug-monasteries-ganden> [megtekintve 2022. 08. 02.]
- Cabezón, José Ignacio – Penpa Dorjee. 2019. *Sera Monastery*. Somerville: Wisdom Publication.
- Dreyfus, Georges J.B. 2003. *The Sound of Two Hands Clapping. The Education of a Tibetan Buddhist Monk*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press. <https://texts.mandala.library.virginia.edu/thl/drepung/monastic-education> [megtekintve 2022.04.28.]
- Dreyfus, Georges J.B. 2008 [2001]. *Tibetan Monastic Education*. <https://texts.mandala.library.virginia.edu/thl/drepung/monastic-education> [megtekintve 2022.04.28.]
- Hoffman, Helmut. 2001. *A tibeti műveltség kézikönyve*. Budapest: Terebess Kiadó.

- Kelényi Béla. 2012. „Világhegy és mandala. Tibet első buddhista kolostorának szimbolikája.”
In: Xeravits G. – Nagy E. (szerk.) *Szent városok, szent körzetek*. Budapest: L’Harmattan–
Agra: 149-169.
- Kuzder Rita. 2021. *Klasszikus tibeti nyelvtankönyv*. Főiskolai jegyzet. Budapest: A Tan Kapuja.
- Kuzder Rita (megjelenés előtt) „A tibeti hangállomány, a szótagok és szavak magyaros átírása és
ejtése.”
- Stein, Aurel. 1961. *Une chronique ancienne de bSam-yas: sBa bzed. Edition du texte tibétain et
résumé français*. Paris: Publications de l’institut des Hautes Études Chinoises.
- Tarab Tulku. 2000. *A Brief History of Tibetan Academic Degrees in Buddhist Philosophy*.
Copenhagen: NIAS Publishing. <https://www.losellingmonastery.org/english/geshe-degree/>
[megtekintve 2022.04.14.]